

KORÜFEE JA TEMA KIRJAD

Artur Adson. Friedebert Tuglas. Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2011. 614 lk.

Kultuuritegelaste, eriti kirjanike kirjavahetuste publitseerimine on Eestis pikaaegne traditsioon (Kreutzwaldi ja Koidula ja kirjavahetus anti välja juba 1910. aastal)¹ ja enamasti on need publikatsioonid ka asjatundlikult ette valmistatud. Samal ajal on eesti kultuuri-traditsioonis, ilmselt katkestuste tõttu, ilmunud vähe kirjanike elulugusid, põhjalikke monograafiaid või elu ja loomingu ülevaateid, mida mujal nimetatakse *life and letters*-tüüpi tekstideks. Teisalt muidugi on usaldusväärne publikatsioon rohkem väärt kui kesine või vananenud biograafia/monograafia. Friedebert Tuglase elu ja loomingu kohta on meil Nigol Andreseni lühimonograafia (1968) ja Tartusse jäänud käsikirja põhjal välja antud Ants Orase raamat „Friedebert Tuglase ilukirjanduslik looming: kriitiline etüüd” (1997). Neid ei saa kumbagi kesiseks nimetada, kuid nüüdisaegse või katva monograafia mõõtu ei anna kumbki samuti välja. Adsoni kohta pole midagi seesugustki ilmunud, kuid arhiivis on hoiul tema mahukas päevik, millel on potentsiaali huvitada lugejaid laiemalt.

Ka Tuglase arhiivist on leitud palju, eriti omaaegse kirjanduselu kohta. Oli ju Tuglase isik XX sajandi eesti kirjanduselus väga mitmes mõttes keskne. Tuglas debüteeris juba 1901. aastal ja

tema viimased uued tekstid avaldati maestro postuumses kogumikus „Rahutu rada” 1973. aastal. Viimasel ajal oli Tuglase kirjanduslik looming peaaegu kadumas alumistesse kultuurikihtidesse, kuni Jaan Unduski tänuväärne antoloogia² selle taas kultuuriteadvusse tõstis. Sest Tuglas on olnud meie kultuurielus pikki perioode pidevalt kohal ja tema looming, ka ilukirjanduslik, eesti kirjanduskaanoni eemaldamatu osa. Kõik käsitlused, kus tegeldakse eesti kirjanduse ajaloo XX sajandil enne Teist maailmasõda, riivavad enam või rohkem Tuglase isikut, tingituna tema positsioonist ja rollist Kirjanikkude Liidus, Eesti Kirjanduse Seltsis ja suhete hoidmisel soome kolleegidega. Küllap on siin ka natuke omamüüti, mida on omal kombel aidanud vormida Elo Tuglase päevikute uustrukid. Kuid eesti kirjanduselu uurinud inimesed teavad, et Tuglase jaoks oligi see tema elu ja vahest ka *vice versa*: Tuglase elu aastatel 1917–1940 oli ühtlasi eesti kirjanduselu. Tuglas hoolitses teadlikult oma arhiivi säilimise eest ja sealt on leitud publitseerimisväärset aastakümneid. Nii on Eesti Kirjandusmuuseumi väljaandena ilmunud Tuglase „Eluloolisi märkmeid” I ja II (1996, 1997; toimetaja Kristi Metste), mis on sisuliselt eesti kirjanduselu kroonika aastatest 1906–1959. Tuglase arhiivist on publitseeritud Gustav (ja Aino) Suitsu kirjad temale (1976, trükki toimetanud Nigol Andresen), Johannes Aaviku ja Friede-

¹ Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus. 1–2. Toimetanud ja tõlkinud K. Leetberg. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1910–1911.

² Friedebert Tuglas, Valik proosat. Kommenteeritud autoriantoloogia. Koostanud ja saatetekstid kirjutanud Jaan Undusk. Tallinn: Avita, 2010. 688 lk.

bert Tuglase kirjavahetus (1990, koostanud ja kommenteerinud Helgi Vihma), Tuglase ja Marie Underi kirjavahetus (2006, koostanud ja kommenteerinud Rutt Hinrikus) ning August Gailiti kirjad Tuglasele (1996, saatesõna ja kommentaarid Margus Kasterpalu).

August Eelmäe, kauaaegne Tuglase Majamuuseumi juhataja, on olnud parimaid Tuglase elu ja loomingu tundjaid Eestis. Osa tema teemakohaseid artikleid on koondatud raamatusse,³ kuid põhiliselt on ta oma asjatundmist kasutanud kahe suure kirjaväljaande koostaja ja kommenteerijana. Tuglase ja Artur Adsoni kirjavahetus kuulub (ka väliselt vormilt) kokku August Eelmäe koostatud ja toimetatud Elo ja Friedebert Tuglase kirjavahetusega,⁴ mis hõlmab umbes sama ajavahemikku. Abikaasade kirjavahetus näitab peamiselt ja mõistetavalt Tuglase igapäeva, mida, nagu selgub, täidab väga suures osas töö. Missugune see töö just on, näebki muuhulgas ka kirjavahetusest Adsoniga. See on kõige intensiivsem ühise töö entusiastlikel algaegadel, kui tehti koos Siurut ja siis veel ka Tarapitat, ning jääb hõredamaks asjalike kirjade vahetamiseks Kirjanikkude Liidu ja Loomingu asjus ning muutub päris lõpus, raskete aegade tulles perekondlikuks kontaktihoidmiseks. Nagu August Eelmäe avasõnas delikaatselt ja veenvalt selgitab, ei olnud Tuglas ja Adson lähedased sõbrad. Nad on olnud erinevad nii oma temperamendilt, maailmanägemiselt kui ka haardeulatusest. Pealegi seisab nende vahel Printsess, s.t Marie Under. Underi ja Tuglase kirjavahetus annab meile teada lühikesest armastusloost kahe suure kirjaniku vahel 1917.–1918. aastal. Adsoni ja

Tuglase kirjavahetus algab Adsoni kirjaga 20. mail 1917. aastal. Juba 13. juunil on aga Marie Under kirjutanud samale adressaadile: „Prints paashiga kirjavahetuses, ent mitte printsessiga – missugune intriigi!”⁵ Mitmed Tuglase kirjad on ju kirjutatud Adsonile-Underile kui abielupaarile ühiselt. Neist kõige olulisema kirjapaari pärast pikka pausi, 1971. aasta lõpus kirjutatud Tuglase kirja ja 1972. aastal saadetud Adsoni-Underi vastuse on oma raamatus publitseerinud Rutt Hinrikus. Tema käsituse järgi jätab Tuglas, kes on 25 aastat elanud Adsoni ehitatud majas, jumalaga ennekoike Underiga. Paguluses on Adson kirjutanud:

„Kirjavahetus Fr. Tuglasega, mis oli meil Vabariigi aegu üks meeldivamaid, katkes meie põgenemisega. Siit meie temale ei söandanud kirjutada ja tema oli põluaastatega nii hellaks tehtud, et julges (pärast Stalini surma) saata vaid üksiku kaarttervitusel poetessi 85. sünnipäevaks.”⁶

Ajaliselt katab Adsoni-Tuglase kirjavahetus küll 27 aastat, kuid tõeliselt intensiivne on see kolmel esimesel aastal. Kui Tuglas oli lahkunud Loomingu toimetaja kohalt 1926. aastal, jäi ühiseid asju Adsoni ja Tuglase vahele päris vähe. Kirjavahetusesse tuleb elu ja sisu okupatsiooniaegadel: Vene ajal toimetab Tuglas taas Loomingut, millele Adson saadab kaastööd ja küsib honorare; Saksa ajal töötab Adson ajalehes Maa Sõna ja toimetab trükki Tuglase Itaaliareisi mälestusi. Erandlikus olukorras oli taas aega kirjutada pikemaid kirju, mis sisaldasid ka isiklikumaid teateid ja meeleolusid.

Sisuliselt ongi põnevaimad Tuglase noorusaegsed kirjavahetused: Noor-

³ A. Eelmäe, *Kõned & kirjatööd*. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2006. 262 lk.

⁴ Elo ja Friedebert Tuglas. *Kirjad teineteisele 1917–1947*. Koostanud August Eelmäe. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2001. 766 lk.

⁵ Under ja Tuglas. Marie Underi ja Friedebert Tuglase kirjavahetus. Koostanud Rutt Hinrikus. Tallinn: Tänapäev, 2006, lk 22.

⁶ Marie Underi eluraamat. Koostanud Artur Adson. Stockholm: Vaba Eesti, 1974, lk 287.

Eesti aegadest ja pagulaspõlvest Suitsu ja Aavikuga ning Siuru-päevist Adsoniga. Tuglaselt on kahepoolsetena säilinud veel kirjavahetused Eduard Hubelega, Aleksander Tassaga, Bernhard Lindega, Johannes Vares-Barbarusega, Aino Kallasega ja teatud mööndustega ka Johannes Semperiga (mööndustega sellepärast, et Semperi kirju on ligi kakssada, Tuglase omi vaevalt kümme-kond). Ühepoolset on Tuglase arhiivis eriti palju kirju Karl Ast-Rumorilt, Richard Rohult, Daniel Palgilt, Richard Kleisilt ja vähemal määral veel väga paljudelt. Ma ei arvagi, et neid kõiki peaks publitseerima, kuid ma ei välista, et uued uurijad sealt publitseerimisväärsed leiaksid.

Adsoni ja Tuglase kirjavahetuse lugemine võiks olla õpetlik tänastele noortele kirjandusse tulijatele. Sealt näeb, kui palju tööd vajavad ühisväljaanded, kuidas leitakse erinevate loojaisikute vahel üksmeel ning lahendatakse vaidlusi ja pahandusi, nii et need suhteid ei riku. Adson saadab vahel värse ja Tuglase stiilis leidub kuni Tarapita-aegade lõpuni aeg-ajalt üle-meelikuid passusi, nagu näiteks 1922. aasta 21. juunil Tartus kirjutatud kirjas: „On olnud infernaalsed kuumused, iga päev on myristand, välku löönd ja vapustus yle linna käind, nagu peaks Jaan Tõnisson hommikust õhtuni Raeplatsil kõnet. Ja mina ei pääsnud kuhugi! Sest ep polnud raha!” (lk 375). Siin on tähtis ka lause lõpp, sest rahast on ikka juttu ja seda on vähe või pole üldse ja alailma vajatakse kohe honoraari või avanssi.

Kirjavahetus mõjub Tuglase-kaanoni osana. Miks Adson jääb igal juhul „teiseks”, selgitab natuke ka August Eelmäe saatesõna. Kirjavahetus näitab neid peamiselt kolleegidena, kirjavahtuse lõpp vanade heade kolleegidena. Mida Tuglas Adsonist inimesena arvas,

pole vist *expressis verbis* kusagilt avalikust allikast lugeda. Adson on siin lahkem. Tema 1949. aastal avaldatud „Siuru-raamatust” näeme, et kui muheldalt ta ka möödunud aegu ei meenuta, Semperit ja Barbarust ta ei säästa. Tuglase puhul on toon hoopis teistsugune: „Tuglas oli kõigiti kena mees, kes armastas lugeda, mõtelda ja kõnelda. Ainult tal oli üks viga juures: ta oli sots ja ei tunnistanud hinge olemasolu. [---] Ise nii viisakas mees ja suur esteet – aga sots!”⁷

Kirjavahetus on piisavalt ja asjatundlikult kommenteeritud, varustatud korraliku nimeloendiga ja huvitavalt illustreeritud. Väike täpsustus vaid ühe kommentaari puhul: lk 560 on Tuglas kasutanud venekeelset väljendit, mille kommentaator on lihtsalt tõlkinud. Võinuks lisada, et tegu on tsitaadiga Aleksandr Gribojedovi draama „Häda mõistuse pärast” II vaatuse 1. stseenist. Selle teose tundmine kuulus ilmselt mõlema kooliharidusse ja saatuse ironiana tõlkisid nad mõlemad pärast Teist maailmasõda teoseid vene keelest.

„Epiloog Herman Everti fotodel” kinnitab esialgset muljet Tuglase-kaanonist. Need on läbi nõukogude aja salajas hoitud fotod 1944. aasta septembrikuust, millal Tuglased rändasid Läänemere randa, kuhu aga jäi tulemata kokkulepitud paat. Adsoni äraminekut kirjeldab tema 1951. aastal ilmunud raamat „Lahkumine”. Eesti kirjanduse tegemisest ja toimimisest enne pöördelisi aegu ja nende kestes annab aga kirjavahetus ülevaatliku ja seekord ka argise pildi.

SIRJE OLESK

⁷ A. Adson, Siuru-raamat. [Tallinn:] Tänapäev, 2007, lk 103–104.